

ТВОРЕННЯ ЖІНОЧИХ НАЗВ З ФОРМАНТОМ -K-A У СЛОВАЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті йдеться про творення жіночих атрибутивних та агентивних назв від особових назв чоловічого роду за допомогою одного з фемінізуючих суфіксів словацької мови у зіставленні з відповідними українськими назвами.

За допомогою фемінізуючого суфікса **-k-a** у словацькій та в українській мовах утворюються атрибутивні та агентивні назви жінок, а також патронімі, ідеологічні та деякі інші назви.

Лінгвісти сходяться на тому, що формант **-k-a** походить з праслов'янських суфіксів **-ька, -ька**. На думку В. Вондрака, історія походження формантів **-ька, -ька** така ж, як і суфіксів **-ько, -ько**. Праслов'янський суфікс **-ько** (первісно **-ко**) приєднувався до *-й*-основ, де від нейтральних щодо експресії слів утворювалися здрібнілі назви. Суфікс **-ько** з часом було абстраговано, але вже з утворень від *-і*-основ [6: 1, 619-620]. Ф. Славський доводить, що праслов'янський суфікс **-ька** продовжує індоєвропейський гіпокористичний та демінутивний формант **-ikā**, а суфікс **-ька** виник із **-ikā** [7: 95].

Наше дослідження проводилося на матеріалі словників сучасної словацької та української мов. За цими даними, у словацькій мові від назв осіб чоловічого роду за допомогою форманта **-k-a** утворено 1340 атрибутивних та агентивних назв осіб, тоді як "Інверсійний словник української мови" фіксує лише близько 700 таких назв. Отже, суфікс **-k-a** – найпродуктивніший фемінізуючий формант і у словацькій, і в українській мові. Суфікс **-k-a** і у словацькій, і в українській мовах механічно приєднується як до nepoxiдних, так і до поxидних назв осіб чоловічого роду, не викликаючи при цьому змін на стиках морфем (*autor – autorka, ulen – ulenka, ohovbrau – ohovbrauka; любитель – любителька, трудар – трударка*). Від nepoxидного іменника *miř* за допомогою суфікса **-atk-a** утворена назва жінки *miřatka*.

За допомогою суфікса **-ka** у словацькій та українській мовах утворюються також назви жінок від складних іменників та від абреаватур, що мають значення осіб чоловічої статі (*domased – domasedka; грошолюб – грошолюбка, душолюб – душолюбка, крутихвіст – крутихвістка, пройдисвіт – пройдисвітка*).

У словацькій та українській мовах суфікс **-k-a** приєднується до повних поxидних назв чоловіків із такими суфіксами:

а) Суфікс **-br/-iar**.

Словники словацької мови наводять 229 агентивних та 34 атрибутивних назв жінок, утворених від чоловічих назв із суфіксом **-br/-iar**. Це назви жінок, типу *babonbrka, uipkbrka, jahodkbrka, korenbrka, kvetinbrka, lahfdkbrka, nititarka, notbrka, olejkbrka, raniuchbrka, sochbrka, stohbrka, řatniarka, varechbrka, vlasenkbrka*. "Інверсійний словник української мови" фіксує 38 агентивних та 6 атрибутивних назв жінок. Наприклад, *злитарка, кулінарка, ледарка, пліткарка, скотарка, чоботарка, штукарка*.

б) Суфікс **-n/-ni**.

У словацькій мові від чоловічих назв осіб із цим суфіксом утворено 110 агентивних та 20 атрибутивних назв жінок. Це назви жінок типу *dohliadauka, flbkauka, nahbika, ohovbrauka, pouнтаuka, povasauka, predavauka, rezbika, řtebotauka, vudierauka, zametauka, zariеkauka*. В українській мові зафіксовано майже 90 подібних назв жінок (*добувачка, доповідачка, наглядачка, обожнювачка, приборкувачка, шукачка*).

в) Суфікс **-nik/-nik**.

Словники сучасної словацької мови фіксують 121 агентивну та 40 атрибутивних назв жінок, утворених від чоловічих назв на **-nik/-nik**. Це такі назви жінок, як *knihovnika, labuřnika, lekbrniuka, pbielnika, odpadnika, ргнїїтника, řkrotника, tltouника*. В українській мові подібних назв осіб понад 50 (*керівничка, розумничка, чарівничка, шибеничка*). У назвах жінок, утворених від чоловічих назв на **-nik/-nik**, у словацькій та українській мовах відбувається чергування *к/ч*, наприклад, *lekbrnik – lekbrniuka; розумник – розумничка*.

г) Суфікс **-tes**.

Словники сучасної словацької мови фіксують 101 агентивну та 21 атрибутивну назву жінок, утворених від відповідних чоловічих назв осіб на **-tes**. Це назви типу *cestovateska, obhajovateska, odberateska, poteliteska, riaditeska, skladateska, spisovateska, trzניותeska, veriteska, vychovbvateska, zamestnbvateska, zbořnovateska, zlerřovateska*. В українській мові агентивних та атрибутивних назв жінок, утворених від чоловічих назв на **-тель**, усього 35 (*вихователька, гнобителька, любителька, нищителька, осквернителька, ревнителька, хоронителька, хранителька та ін.*).

д) Суфікс **-bk/-iak**.

Словацька мова має 40 атрибутивних та 20 агентивних назв жінок, утворених від чоловічих назв на **-bk/-iak**. Це такі назви, як *cirkusbika, řalьerbika, silbika, sprevbika, svetbika, tatrovbika, tulbika, vojauka, řobrbika*. В українській мові подібних назв жінок понад 30 (*дивачка, жєбращка, одиначка, простачка, чудачка та інші*).

е) Суфікс **-ec**.

Творення жіночих назв від чоловічих назв на **-ec** у словацькій та в українській мовах супроводиться елімінацією суфікса **-ec**, власне заміною його на суфікс **-k-a**. У словацькій мові є 21 атрибутивна та 3 агентивні назви жінок, утворених від чоловічих назв із цим же суфіксом (*cintsavka, cviuenka, chovanka, milenka, poturiуenka, trestanka, zverenka*). В українській мові подібних назв жінок є понад 20 (*іноземка, плюгавка, службовка, чорнобривка та ін.*).

є) Суфікс **-och**.

У словацькій мові є 7 атрибутивних назв жінок, похідних від чоловічих назв із суфіксом *-och*. Це такі назви жінок, як *beloľka, uernoľka, divoľka, hniloľka, polodivoľka, polouernoľka, slaboľka*. На стику морфем у таких назвах осіб відбувається чергування приголосних *ch/ľ*. В українській мові подібних назв жінок немає, оскільки суфікс *-ох* українській мові невластивий. На відміну від словацької, в українській мові за допомогою суфікса *-ка* назви жінок утворюються також від чоловічих назв на *-ух, -юх*. При цьому відбувається зміна *k* на *ч* та *x* на *ш* (*жовтобрюх – жовтобрюшка, недоук – недоучка, пастух – пастушка, сиротюк – сиротючка*) та від назв на *-ій* (*крутійка, палійка*).

ж) Суфікс **-oľ**.

Словацькі словники фіксують 7 атрибутивних назв жінок, утворених від чоловічих назв на **-oľ**: *bifsoľka, dudroľka, hundroľka, niktoľka, skuhroľka, sprachtoľka*. В українській мові чоловічі назви з цим суфіксом трапляються тільки в карпатських говорах. До того ж частина з них є дериватами від відповідних угорських основ, наприклад, *сикош – сикошка, смолош – смолошка, танцош – танцошка, фітькош – фітькошка, фішкарош – фішкарошка, цурош – цурошка* [29].

з) Суфікс **-aj**.

Атрибутивних назв жінок, які корелюють із відповідними назвами чоловіків на **-aj**, у словниках словацької мови зафіксовано 4 (*lapajka, nedbajka, robehajka, ranostajka*). В українській мові подібних назв жінок зафіксовано 3 (*гультайка, скупердяйка, слонтяйка*).

и) Суфікс **-an**.

Назв жінок, утворених від чоловічих назв осіб із цим суфіксом, у словацькій мові зафіксовано 4 (*nebelkanka, pijanka, skokanka, trhanka*). В українській мові також є декілька назв жінок типу *шарлатанка, хулганка*.

і) Суфікс **-un**.

Словники словацької літературної мови зафіксують лише одну атрибутивну назву жінки – *kriksunka*. В українській мові таких назв жінок значно більше, оскільки тут більше утворень чоловічого роду на **-ун**. "Інверсійний словник української мови" фіксує понад 20 назв жінок, що корелюють з чоловічими назвами на **-ун** (*бігунка, брехунка, дикунка, ласунка, мовчунка, пестунка, пустунка, сміхунка, хитрунка, хропунка, шептунка*). За допомогою суфікса **-k-a** та його розширеного варіанта **-ink-a** атрибутивні та агентивні назви жінок у словацькій та українській мовах утворюються від запозичених чоловічих назв на **-ist, -ent, -ant, -ĭr, -ik, -or, -bl, -log, -grbf, -man**. Словацькі словники фіксують понад 500 таких утворень (*klaviristka, komponistka, optimistka, regionalistka, scenĭristka; frizĭrka, inĭnĭierka, konferencierka, metĭrka, trĭnerka; lunatiuka, reumatĭiuka, sangvĭniuka, taktĭiuka, techniuka; gratulantka, pedantka; meteorologiuka, pomologiuka, stomatologiuka, technologiuka; agitĭtorka, ilustrĭtorka, prokurĭtorka, senĭtorka; agentka, asistentka, prezidentka; deputĭtka, kandidĭtka, literĭtka; fĭlkĭlka, intelektĭbĭlka, profesionĭbĭlka; geografka, choreografka, tyrografka; grafomanka, pivotmanka, rekordmanka*). "Інверсійний словник української мови" подає 180 таких назв жінок (*акробатка, дипломантка, інтелігентка, інтригантка, комедіантка, панікерка, професіоналка, русофілка, садистка, шантажистка*).

Суфікс **-k-a** у словацькій мові приєднується також до непохідних запозичених назв чоловіків та назв, утворених регресивним способом (*anatym – anatymka, astronym – astronymka, atlet – atletka, teozof – teozofka, љĭf – љĭfka*). В українській мові в таких випадках для називання жінки здебільшого вживається іменник чоловічого роду (анатом, астроном, географ, інженер) або ж іменник жінка з постпозитивним позначенням її роду діяльності (жінка-агроном, жінка-льотчик).

На відміну від словацької, в українській літературній мові менше жіночих паралелей чоловічих назв осіб, оскільки жінку за професією українці часто називають іменником чоловічого роду – жінка-агроном, жінка-космонавт та лектор, обліковець, рахівник. Як зазначає І. Фекета, подібні конструкції для найменування жінок у сучасній українській мові використовується здебільшого тоді, коли окремої жіночої назви немає [5: 79].

Тенденція до називання жінок іменниками чоловічого роду при засвоєнні нових слів розвинулася у літературних мовах десь на початку ХХ ст. Б. Михайлишин зазначає, що в основі родової кодифікації при термінологізації осіб жіночої статі за професією лежить наявність паралельних форм для вираження окремих агентивів-фемінітивів, наприклад, *лікарка Куш і лікар Ланова, вчителька Тисовець і вчитель Смолінська*. У межах нормативного творення українських агентивів дослідник виділяє два типи номінації жінок за професією: 1) *вихователька, кранівниця, трактористка*; 2) диз'юнктивний, який формально представляють лише агентиви-маскуліни (*адвокат, кінокритик, терапевт*), а похідні від маскулінативів агентиви-фемінативи в українській літературній мові не вживаються (*адвокатка, терапевтка*) [4: 69]. Однак у розмовній українській мові діє відчутна тенденція називати жінку номеном, утвореним від чоловічої назви за допомогою суфікса **-k-a** (*бухгалтерка, депутатка, президентка, філоложка*). Це підтверджує і Л. Дідківська, яка зазначає, що далеко не всі найменування професій мають відповідники з формальними ознаками жіночого роду, а в таких випадках, коли такі відповідники існують, вони нерідко належать до розмовного стилю, тоді як в офіційно-діловому або нейтральному стилі використовуються відповідні утворення чоловічого роду [2: 90]. Сучасні тлумачні словники української мови (наприклад, "Великий тлумачний словник сучасної української мови"), фіксують більше жіночих назв, утворених від чоловічої назви, хоча й з ремаркою розм., наприклад, *агрономка, бухгалтерка, шизофренічка* [1].

Отже, словацька мова при творенні та узаконенні жіночих назв послідовніша. Адже поряд із чоловічою агентивною та атрибутивною назвою особи у ній майже до кожної з таких чоловічих іменувань наявна для особи назва жіночої статі. Та головною причиною таких розходжень у творенні та вживанні особових назв двох зіста-

влюваних мов полягає не стільки в словотворенні, а в українських словникарях, які, наслідуючи підхід російських лексикографів, неохоче допускають до офіційного вжитку цілком нормальні народні утворення типу *лікарка, учителька, математичка*. Звісна річ, що при такому ставленні до назв жінок та малят їх питома вага в українській мові мусить показати нижчий відсоток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад і гол. ред. В.Т. Бусел.– Київ – Ірпінь: ВТФ Перун, 2001.– 1440 с.
2. Дідківська Л.П., Родніна Л.О. Словотвір, синонімія, стилістика.– К.: Наукова думка, 1982.– 170 с.
3. Закревська Я.В. Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті.– К.: Наукова думка, 1976.– 126 с.
4. Михайлишин Б. Кодифікація варіантів роду при термінологічному найменуванні осіб за професією // Методичні читання "Словотвірна та семантична структура української лексики": Тези доп. 15-17 травня 1991.– Львів, 1991.– С. 69-70.
5. Фекета І.І. Особливості творення назв осіб жіночої статі // Укр. мова і літ. в школі.– 1974.– № 4.– С. 77-79.
6. Siawski F. Zarys siywortwyrstwa prasiowiacskiego // Siownik prasiowianski: w 3 t.– Wrociaw – Warszawa – Krakyw – Gdacsck, 1974-1979.
7. Wondr6k W. Vergleichend slavische Grammatik.– Gцttingen, 1906-1908.– В. 1-2.

Матеріал надійшов до редакції 2.12.2003 р.

Буднікова Л.Т. Образование женских названий с формантом -к-а в словацком и украинском языках.

В статье рассматривается образование женских агентивных и атрибутивных названий от личных названий мужского рода при помощи суффикса -ка в словацком языке в сопоставлении с соответствующими названиями в украинском языке.

Budnikova L.T. Formation of Feminine Names with the -k-a Formant in the Slovak and Ukrainian languages.

The formation of feminine nomina agentis and nomina attributiva names from masculine personal names by means of the suffix -ka in the Slovak language as compared with the corresponding names in the Ukrainian language is the concern of the paper.